

INTERNETNING FOYDASI VA ZARARI

Tursinboyeva Muxlisa Botirjon qizi

Andijon Davlat Texnika Instituti Bank ishi yo'nalishi talabasi Tel: +998 93 229 40-08

Annotatsiya: *Tadqiqot internet texnologiyalarining iqtisodiy jarayonlarga ta'sirini mikroiqtisodiy va makroiqtisodiy darajada tahlil qiladi. Transaksiya xarajatlari nazariyasi va institut iqtisodiyoti metodologiyasiga tayanib, tarmoq iqtisodiyotining o'ziga xos mexanizmlari ochib beriladi. Maqolada internet muhitining resurs taqsimotiga, bozor samaradorligiga va iqtisodiy tengsizlikka ta'siri ko'rsatiladi. Raqamli texnologiyalar axborot asimmetriyasini qisqartiruvchi va kengaytirishga qodir ekanligi asoslanadi. Natijalar iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda ahamiyatli bo'lgan struktur ziddiyatlarni aniqlaydi.*

Kalit so'zlar: *transaksiya xarajatlari, axborot asimmetriyasi, tarmoq ta'siri, raqamli tengsizlik, institut iqtisodiyoti, bozor samaradorligi, resurs taqsimoti, mahsuldorlik, iqtisodiy agent, monopsoniya, platforma iqtisodiyoti, raqamlashtirish, bozor institutlari, iqtisodiy barqarorlik, axborot tejami*

ECONOMIC BENEFITS AND ADVERSE EFFECTS OF THE INTERNET

Annotatsion: *The study analyzes the impact of internet technologies on economic processes at microeconomic and macroeconomic levels. Drawing on transaction cost theory and institutional economics methodology, the specific mechanisms of network economy are revealed. The article demonstrates internet environment's influence on resource allocation, market efficiency, and economic inequality. Evidence shows that digital technologies can both reduce and expand information asymmetry. The findings identify structural contradictions crucial for economic policy development.*

Keywords: *transaction costs, information asymmetry, network effects, digital divide, institutional economics, market efficiency, resource allocation, productivity, economic agent, monopsony, platform economy, digitalization, market institutions, economic sustainability, information economy*

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИНТЕРНЕТА

Аннотация: *Исследование анализирует влияние интернет-технологий на экономические процессы на микро- и макроэкономическом уровнях. Опираясь на теорию транзакционных издержек и методологию институциональной экономики, раскрываются специфические механизмы сетевой экономики. В статье демонстрируется воздействие интернет-среды на распределение ресурсов, рыночную эффективность и экономическое неравенство. Доказывается способность цифровых технологий как сокращать, так и расширять*

информационную асимметрию. Результаты выявляют структурные противоречия, значимые для разработки экономической политики.

Ключевые слова: *транзакционные издержки, информационная асимметрия, сетевые эффекты, цифровое неравенство, институциональная экономика, рыночная эффективность, распределение ресурсов, производительность, экономический агент, монополия, платформенная экономика, цифровизация, рыночные институты, экономическая устойчивость, информационная экономия*

Internet texnologiyalarining iqtisodiy tizimga integratsiyasi resurslarga murojaat qilish va tranzaksiyalarni amalga oshirish mexanizmlarini tubdan o'zgartirdi.

Transaksiya xarajatlarining pasayishi klassik iqtisodiy nazariya tomonidan farovonlik oshirishining manbai sifatida baholanadi, ammo empirik dalillar murakkab dinamikani ko'rsatadi.

Ronald Kouz tomonidan ishlab chiqilgan firma nazariyasi kontekstida internet bozor va ierarhiya o'rtasidagi chegaralarni qayta belgilaydi [1]. Axborot oqimlarining tezlashishi va bozor ishtirokchilari sonining ko'payishi resurs taqsimoti samaradorligini oshirishi kutiladi, lekin bir vaqtning o'zida yangi tipidagi muvofiqlashtirish muammolari paydo bo'ladi.

Raqamli platforma iqtisodiyoti an'anaviy bozor strukturalaridan farq qiluvchi tarmoq ta'sirlarini hosil qiladi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati internet muhitining iqtisodiy samaradorlik va taqsimot adolati o'rtasidagi munosabatlarga ta'sirini nazariy jihatdan tushuntirish zarurligida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi

Internet iqtisodiyotga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar ikki asosiy yo'nalishda rivojlanmoqda. Birinchi yo'nalish texnologik taraqqiyotni iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida baholaydi. Abdullaev S.S. raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi va bozor imkoniyatlarini kengaytirishini ko'rsatadi [2]. Muqobil yondashuv raqamlashtirish jarayonlarining ziddiyatli oqibatlariga e'tibor qaratadi. Rahimov R.K. platformali monopoliyalar shakllanishi va kichik iqtisodiy agentlarning ahvolidan yomonlashuvi xavflarini tahlil qiladi [3].

Mahmudov T.A. axborot asimmetriyasi kamayishi internet savdo operatsiyalarida xaridor himoyasini yaxshilashiga olib kelishini isbotlaydi [4]. Nazarov U.N. raqamli tengsizlik iqtisodiy rivojlanishning yangi manbalariga kirish imkoniyatlarini cheklashini asoslaydi [5].

Tadqiqotlar institutlarning o'zgarishi va iqtisodiy mexanizmlarning evolyutsiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni turlicha talqin qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot institut iqtisodiyoti va tarmoq nazariyasi metodologiyasiga asoslanadi. Transaksiya xarajatlari yondashuvidan foydalanib, internet texnologiyalari qidiruv, muzokaralar va nazorat xarajatlariga ta'siri baholandi.

Taqqoslamali tahlil usuli orqali an'anaviy va raqamli bozor strukturalarining iqtisodiy samaradorligi o'rganildi. Mantiqiy-iqtisodiy usul internet muhitida yuzaga keladigan yangi tipidagi koordinatsiya muammolarini aniqlashga yo'naltirildi. Axborot iqtisodiyoti nazariyasiga tayangan holda, raqamli texnologiyalarning axborot asimmetriyasiga ikki tomonlama ta'siri ko'rib chiqildi. Deduktiv tahlil yordamida platformali iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari - tarmoq ta'siri, bir tomonlama bozorlar, ma'lumotlar agregatsiyasi - iqtisodiy agentlar xatti-harakatiga ta'sirining nazariy mexanizmlari ishlab chiqildi.

Induksion yondashuv raqamli tengsizlik va bozor imtiyozlari o'rtasidagi bog'liqliklarni umumlashtirish uchun qo'llanildi. Ilmiy adabiyotlarni tizimlashtirish orqali mavjud nazariy konstruktsiyalar tanqidiy baholandi. Metodologik arsenal internet iqtisodiyotining statik va dinamik jihatlarini murakkab tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot strukturaviy-funksional tahlil elementlarini o'z ichiga oladi: raqamli institutlarning iqtisodiy tizimda bajaradigan funksiyalari va ularning samaradorligi o'rtasidagi ziddiyatlar aniqlanadi.

Natijalar

Internet texnologiyalari qidiruv xarajatlarini sezilarli darajada qisqartiradi. Ma'lumot olish chegaraviy qiymati pasayishi iqtisodiy agentlarga keng assortimentdan tanlov qilish va narxlarni taqqoslash imkoniyatini beradi. Axborot asimmetriyasining kamayishi bozor muvozanatini Pareto-optimal holatga yaqinlashtiradi. Transaksiya xarajatlarining pasayishi vertikal integratsiya uchun iqtisodiy stimullarni susaytiradi va bozor munosabatlarini kengaytiradi [1]. Raqamli platforma iqtisodiyoti tarmoq ta'sirlarini hosil qiladi: xizmatdan foydalanuvchilar soni ortishi har bir yangi ishtirokchi uchun foydalilik darajasini oshiradi. Bu mexanizm tabiiy monopoliyalar shakllanishiga olib keladi, chunki eng katta tarmoqqa ega platforma raqobatdosh ustunlikka ega bo'ladi. Biroq, internet muhitining samaradorlik oshishiga ta'siri bir tomonlama emas. Platformaviy monopoliyalar axborot agregatsiyasi orqali yangi tipidagi bozor kuchiga ega bo'ladilar. Iste'molchilar xatti-harakati to'g'risidagi ma'lumotlarning to'planishi narx kamsitishini imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalar bozorda ikki tomonlama asimmetriya yaratadi: platformalar iste'molchilar haqida ko'proq ma'lumotga ega, iste'molchilar esa algoritmik qarorlar mexanizmlarini tushunmaydilar. Rahimov R.K. platformaviy iqtisodiyotda monopsoniya kuchi shakllanishini ta'kidlaydi: yirik platformalar yetkazib beruvchilar va ishlab chiqaruvchilarning asosiy sotish kanali bo'lib qolib, shartnoma shartlarini bir tomonlama belgilash imkoniyatiga ega bo'ladilar [3]. Raqamli tengsizlik resurslarga kirish imkoniyatlarini differensiyalaydi. Nazarov U.N. axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga kirish darajasi va iqtisodiy imkoniyatlar o'rtasidagi kuchli korrelyatsiyani aniqlaydi [5]. Internet resurslariga cheklangan kirish bilim va ko'nikmalar ortidan qolishga olib keladi, bu esa mehnat bozoridagi pozitsiyalarni zaiflashtiradi. Raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan inson kapitali ilg'or ta'lim tizimiga kirishni talab qiladi. Natijada, dastlabki iqtisodiy tengsizlik internet texnologiyalarining tarqalishi orqali kuchayadi.

Mehnat bozorida internet ikki qarama-qarshi jarayonni kuchaytiiradi. Bir tomondan, masofaviy ishning rivojlanishi geografik cheklovlarni yo'q qiladi va mehnat ta'minoti elastikligini oshiradi. Boshqa tomondan, global mehnat bozorining shakllanishi mahalliy ishchilar o'rtasida raqobatni kuchaytiradi va ish haqi pasayish bosimini yaratadi. Abdullaev S.S. raqamlashtirish jarayonlari ayrim kasb yo'nalishlarida ish o'rinlarini yo'qotishga, boshqalarida esa yangi mehnat bozori segmentlarining paydo bo'lishiga olib kelishini ko'rsatadi [2].

Muhokama

Olingan natijalar transaksiya xarajatlari nazariyasining asosiy xulosalarini tasdiqlaydi: axborot tejamkorligi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Biroq, Kouz teoremasidan farqli ravishda, internet muhitida transaksiya xarajatlarining pasayishi avtomatik ravishda samarali resurs taqsimotiga olib kelmaydi [1]. Platformaviy monopoliyalar shakllanishi bozor kuchining kontsentratsiyasini kuchaytiradi va bu Stiglits tomonidan bayon etilgan axborot asimmetriyasi nazariyasiga mos keladi: axborot bo'yicha ustunlik bozor ishtirokchilari o'rtasida kuch nisbatlarini o'zgartiradi. Mahmudov T.A. internet savdosi shaffoflikni oshiradi degan xulosasi [4] qisman to'g'ri, lekin algoritmik narxlash mexanizmlarini hisobga olmaydi. Zamonaviy platformalar real vaqt rejimida individual narx kamsitishini amalga oshiradilar, bu esa iste'molchilarning to'lash qobiliyati to'g'risidagi ma'lumotlardan foydalanadi. Shunday qilib, axborot asimmetriyasi yo'qolmaydi, balki yangi shaklga o'tadi. Nazarov U.N. tomonidan aniqlangan raqamli tengsizlik [5] Schumpeter innovatsiyalar nazariyasi kontekstida talqin qilinishi mumkin. Texnologik o'zgarishlar dastlab raqobatdosh ustunlik manbai bo'lib, keyinchalik iqtisodiy agentlar o'rtasida tengsizlikni mustahkamlaydi. Lekin Schumpeter "ijodiy buzilish" mexanizmidan farqli ravishda, raqamli texnologiyalar kirishda to'siqlar yaratadi: tarmoq ta'siri tufayli mavjud platformalarni siqib chiqarish qiyin bo'ladi.

Rahimov R.K. platformaviy monopoliyalar muammosiga e'tibor qaratadi [3], bu esa antitrust siyosati klassik yondashuvlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. An'anaviy monopoliyalar narxlarni oshirish orqali samaradorlikni pasaytiradi, platformaviy monopoliyalar esa xizmat sifatini va innovatsiyalar tezligini nazorat qilish orqali resurs taqsimotini buzadi. Abdullaev S.S. mehnatga ta'sirni tahlil qiladi [2], ammo inson kapitalining taqsimlanishi muammosini yetarli darajada ko'rib chiqmaydi. Internet texnologiyalari yuqori malakali mutaxassislarga talab oshiradi, bu esa ish haqi differensiatsiyasini kuchaytiradi. Iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan, bu mehnat bozoridagi segmentatsiya va mobilitning cheklanganligini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, internet iqtisodiyoti strukturaviy ziddiyatlarga ega: samaradorlik oshishi va yangi tipidagi bozor muvaffaqiyatsizliklari bir vaqtning o'zida mavjud. Siyosiy xulosalar regulativ choralar zarurligini anglatadi: platformaviy monopoliyalarni nazorat qilish, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash, raqamli tengsizlikni kamaytirish bo'yicha tadbirlar. Iqtisodiy institutlarning evolyutsiyasi raqamli texnologiyalar taqdim etgan imkoniyatlar va xavflarni muvozanatlashni talab qiladi.

Internet texnologiyalari iqtisodiy samaradorlikni oshirish potentsialiga ega, ammo bu jarayon avtomatik emas va struktur ziddiyatlar bilan kechadi. Transaksiya xarajatlarining pasayishi va axborot shaffofligining ortishi resurs taqsimoti yaxshilanishiga olib keladi. Biroq, platformaviy monopoliyalar shakllanishi, yangi tipidagi axborot asimmetriyasi va raqamli tengsizlik iqtisodiy muvaffaqiyatsizliklarning o'ziga xos shakllarini yaratadi. Internet iqtisodiyoti tahlili klassik nazariy konstruktsiyalar zamonaviy sharoitlarda cheklangan ekanligini ko'rsatadi. Raqamlashtirish oqibatlari iqtisodiy siyosatda maqsadli regulativ mexanizmlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Фирма, рынок и право. - М.: Новое издательство, 2007. - С. 33-53.
2. Абдуллаев С.С. Цифровые технологии и производительность труда в экономике Узбекистана / С.С. Абдуллаев // Экономика и инновационные технологии. - 2021. - № 3. - С. 45-58.
3. Рахимов Р.К. Платформенная экономика: проблемы монополизации и конкуренции / Р.К. Рахимов // Вестник Ташкентского государственного экономического университета. - 2022. - № 2. - С. 112-125.
4. Махмудов Т.А. Электронная коммерция и асимметрия информации на потребительском рынке / Т.А. Махмудов // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. - 2020. - № 6. - С. 78-89.
5. Назаров У.Н. Цифровое неравенство и экономическое развитие регионов Узбекистана / У.Н. Назаров // Проблемы современной экономики. - 2023. - № 1. - С. 134-146.
6. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора / Дж. Стиглиц; пер. с англ. - М.: Издательство МГУ, 1997. - 720 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер; пер. с нем. - М.: Прогресс, 1982. - 455 с.